

Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία

Τόμ. 2 (2019)

Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Επιστημονικού Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή «Ελλάδα-Ευρώπη 2020: Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα, Νέες Τεχνολογίες, Καινοτομία και Οικονομία», Λαμία 28, 29, 30 Σεπτεμβρίου 2018

Ο καινοτόμος ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων
στο ΣΔΕ σωφρονιστικού καταστήματος: Η
περίπτωση του ΣΔΕ Δομοκού

Βασιλική Καπέλλου, Ελένη Χαλούλια

doi: [10.12681/elrie.1545](https://doi.org/10.12681/elrie.1545)

Ο καινοτόμος ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων στο ΣΔΕ σωφρονιστικού καταστήματος: Η περίπτωση του ΣΔΕ Δομοκού

Καπέλλου Βασιλική¹, Χαλούλια Ελένη²
kapelou_vicky@hotmail.com, elenahalioulia@yahoo.gr
¹ Med, Δ.Ε., ² Med, Δ.Ε.

Περίληψη

Αφετηρία για την εργασία αυτή στάθηκε η εμπειρία των εκπαιδευτριών ενηλίκων που κλήθηκαν να διδάξουν σε ΣΔΕ καταστήματος κράτησης. Οι φυλακισμένοι αποτελούν την πλέον «ευάλωτη» κοινωνικά ομάδα, αφού η φυλακή λειτουργεί ως χώρος κοινωνικού αποκλεισμού, παρά τις όποιες αντίθετες προθέσεις του νομοθέτη, και για τους έγκλειστους αλλά και τους αποφυλακισμένους. Έτσι ο εκπαιδευτής αναλαμβάνει το ρόλο του εμπνευστή- διευκολυντή και συμβουλάτορα για μία τελεσφόρα εκπαιδευτική προσέγγιση των εκπαιδευομένων υιοθετώντας τις τεχνικές και μεθόδους που ανταποκρίνονται καλύτερα στα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες τους. Ο σκοπός της εργασίας είναι η σκιαγράφηση του προφίλ του εκπαιδευτή ΣΔΕ σε κατάσταση κράτησης που διαφοροποιείται σημαντικά από εκείνον των υπόλοιπων ΣΔΕ. Αξιοποιείται η μέθοδος της μελέτης περίπτωσης του ΣΔΕ Φυλακών Δομοκού με τις δύο εκπαιδευτριες να παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά του εκπαιδευτή ενηλίκων που διδάσκει σε καταστήματα κράτησης και συμβάλλει σημαντικά στην μετατροπή των αρνητικών συναισθημάτων των εκπαιδευομένων σε θετικά συμβάλλοντας έτσι στη «συνολική ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου» σύμφωνα με τις συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης (1989) «ελαφρύνοντας» ταυτόχρονα τις ημέρες κράτησής τους και εφοδιάζοντάς τους με «προσόντα» που θα τους επιτρέψουν να διεκδικήσουν την κοινωνική ένταξη μετά την αποφυλάκισή τους.

Λέξεις κλειδιά: Εκπαιδευτής, Ευάλωτες Ομάδες, Τεχνικές, Ανάγκες.

Abstract

The particular adult educators' experience will be taken as our point of departure for this work as our duty to teach in a SCS rehabilitation centre. Prisoners are a most "vulnerable" social group, since prison acts as a place of social exclusion, despite the legislator's contrary intentions, both for internees and released prisoners. Thus, the educator assumes the role of animator-facilitator and adviser for an effective learning approach by adopting the techniques and methods best suited to their learner characteristics and needs. The aim of this presentation is to outline the SCS instructor profile in a detention centre that differs significantly from that of the other SCSs. The case study of Domokos Prison SCS with two educators presents the characteristics of the adult educator teaching in detention centers and contributes significantly to the transformation of the negative emotions of the trainees to the positive contributions to the "total development of the personality of the individual" in accordance with the recommendations of the Council of Europe (1989) "to lighten" at the same time the days of their detention and supply them with "assets" that will allow them to pursue social integration after release.

Keywords: Educator, Vulnerable Social Groups, Techniques, Needs.

1. Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση και παρουσίαση των χαρακτηριστικών του εκπαιδευτή ενηλίκων στα ΣΔΕ των καταστημάτων κράτησης. Ο στόχος είναι να παρουσιαστούν

κάποιες καλές πρακτικές που καθιστούν τον εκπαιδευτή ενηλίκων ικανό να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερες συνθήκες της μαθησιακής διαδικασίας στο σχολείο των καταστημάτων κράτησης.

2. Η Εκπαίδευση Ενηλίκων

Η εκπαίδευση ενηλίκων στην Ελλάδα έχει μακράιωνη παρουσία. Η ρήση του Σόλωνα «γηράσκω αεί διδασκόμενος» αποτελεί την πεμπτούσια της δια βίου μάθησης ενώ ο Πλάτωνας στο 7^ο βιβλίο του έργου του «Πολιτεία» αναφέρεται αναλυτικά στην εναλλαγή παιδείας και εμπειρίας ανδρών και γυναικών ως την ηλικία των πενήντα ετών (Βεργίδης 2005:18). Στα νεότερα χρόνια αρχίζει να οργανώνεται από μορφωτικές οργανώσεις που έχουν στόχο την καταπολέμηση του αναλφαριθτισμού, την ηθική διαπαιδαγώγηση και τη μόρφωση του πληθυσμού. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες αναπτύσσεται με αλματώδη βήματα και εξελίσσεται σε έναν εκπαιδευτικό κλάδο με ιδιαίτερες ανάγκες σε στελέχη, υποδομές, υλικό και εκπαιδευτές. Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι προσέρχονται στην εκπαιδευτική διαδικασία έχοντας κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα:

- A. Έρχονται στην εκπαίδευση με δεδομένες προθέσεις και προσδοκίες.
- B. Είναι φορείς ενός συνόλου εμπειριών και αξιών.
- Γ. Έχουν διαμορφώσει συγκεκριμένους τρόπους μάθησης.
- Δ. Είναι εξ ορισμού ενήλικοι και τείνουν στην ενεργητική συμμετοχή.
- E. Αντιμετωπίζουν εμπόδια στη μάθηση.

2.1. Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση ενηλίκων

Σημαντική ώθηση στην εκπαίδευση ενηλίκων στην Ελλάδα δόθηκε μέσα από προγράμματα κατάρτισης στα πλαίσια του επιχειρησιακού προγράμματος «συνεχιζόμενη κατάρτιση και προώθηση στην απασχόληση» καθώς και στο πλαίσιο του προγράμματος « καταπολέμηση του αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας». Κυριότερες αιτίες κοινωνικού αποκλεισμού θεωρούνται :

- Ανεπαρκής ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα και η υποεκπαίδευση.
- Η στέρηση βασικών κοινωνικών και ανθρώπινων αγαθών (υγείας, επικοινωνίας με το ευρύτερο περιβάλλον).
- Διακρίσεις.
- Συνθήκες διαβίωσης απαγορευτικές για την πρόσβαση στην αγορά εργασίας.
- Ελλιπής πρόσβαση στους θεσμοθετημένους και μη θεσμούς ενημέρωσης για ευκαιρίες απασχόλησης.

Οι πληθυσμιακές ομάδες που απειλούνται από τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι:

- Αναλφάβητοι,
- άτομα που εγκατέλειψαν το σχολείο πριν ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση,
- άτομα με ειδικές ανάγκες,
- άτομα με ψυχικά προβλήματα,
- άτομα εξαρτημένα από ουσίες, είτε είναι σε διαδικασία απεξάρτησης είτε απεξαρτημένοι,
- άτομα που βρίσκονται σε προσωρινή φυλάκιση είτε έχουν αποφυλακιστεί πρόσφατα.

Οι στρατηγικές δράσης των φορέων εκπαίδευσης ενηλίκων που συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού είναι:

- α. Η στρατηγική της συμπληρωματικής εκπαίδευσης.
- β. Η στρατηγική της κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης.
- γ. Η στρατηγική της προσωπικής και κοινωνικοπολιτιστικής ανάπτυξης.

2.2. Η εκπαίδευση ενηλίκων στα καταστήματα κράτησης

Η εκπαίδευση των ενηλίκων κρατουμένων αποτελεί ένα πολύ ιδιαίτερο κομμάτι του παζλ της εκπαίδευσης ενηλίκων και χρήζει μεγάλης προσοχής και συνετής ανάπτυξης, οργάνωσης και εφαρμογής της. Οι φυλακισμένοι στα διάφορα σωφρονιστικά ιδρύματα συνιστούν μια αποκομμένη ομάδα της κοινωνίας αλλά συνεχίζουν και διατηρούν δια του νόμου το δικαίωμα στην εκπαίδευση και τη μόρφωση. Η τεκμηρίωση της αναγκαιότητας της εκπαίδευσης των φυλακισμένων προκύπτει από σχετικές έρευνες. Η έρευνα του Parker (1990) ανέδειξε ότι η συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα ενισχύει την αυτοπεποίθηση των φυλακισμένων καθώς και τις κοινωνικές δεξιότητες, γεγονός που διευκολύνει την ομαλή ένταξη στην κοινωνία μετά την αποφυλάκισή τους. Η έρευνα του Kett (1995) αναφέρει ότι τα μαθήματα ζωγραφικής ή μαθήματα που βελτιώνουν το γραπτό λόγο έχουν σίγουρα θετικές επιπτώσεις. Το σημαντικό στοιχείο είναι ωστόσο ότι η εκπαίδευση στο χώρο των φυλακών μειώνει την πιθανότητα υποτροπής και βελτιώνει τις κοινωνικές δεξιότητες. Ο Allen (1988) ανέδειξε ότι ενώ το 80% των εγκλείστων υποτροπίασε βγαίνοντας από τη φυλακή, το 25% μόνο όσων είχαν περάσει από το σχολείο της φυλακής υποτροπίασε. Ο Harlow (2003) αναφέρει ότι όσο πιο εξειδικευμένα γίνονται τα προγράμματα εκπαίδευσης για φυλακισμένους, τόσο μειώνεται η πιθανότητα παραβατικών πράξεων. Η εκπαίδευση στο περιβάλλον της φυλακής δεν μπορεί να εξεταστεί ανεξάρτητα ή να υλοποιηθεί με τον τρόπο που γίνεται σε άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Η εκπαίδευση στη φυλακή αποτελεί μέρος της έκτισης της ποινής ώστε να αποτελεί ιδιαίτερο κίνητρο για τον κρατούμενο και έμμεσα ωθεί τη σωστή ένταξή του στο κοινωνικό σύνολο όταν αποφυλακιστεί. Εάν η εκπαίδευση των εγκλείστων στα σωφρονιστικά καταστήματα αντιμετωπιστεί ως κομμάτι της διαδικασίας κοινωνικής επανένταξης, τότε η απλή παροχή γνώσεων δεν αρκεί. Στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι η απόκτηση ικανοτήτων που επιτρέπουν την ομαλή συνύπαρξη με τους άλλους ανθρώπους και τελικά την επανένταξη στην κοινωνία. Ωστόσο, ο αποκλεισμός δεν ορίζεται σύμφωνα με τον Cross (1992) μόνο ως μία κατάσταση, αλλά αποτελεί και μία διαδικασία. Κρίσιμα γεγονότα κατά τη διάρκεια της ζωής ενισχύουν ή μειώνουν τις δυναμικές αποκλεισμού. Η έκτιση μιας ποινής για παράδειγμα αποκτά χαρακτήρα αποκλεισμού. Αυτό αντικατοπτρίζεται επίσης και στη συζήτηση για το αποτέλεσμα της σύντομων ποινών. Οι σύντομες ποινές συμβάλλουν στην ένταξη του δράστη, με την έννοια του μέτρου κοινωνικής επανένταξης, ή αντίθετα ευνοούν τον αποκλεισμό, με την επαιλούμενη απώλεια κάποιας θέσης εργασίας.

2.3. Η ομάδα- στόχος

Οι φυλακισμένοι είναι μία από τις πλέον ευάλωτες ομάδες αφού η φυλακή, παρά τις προθέσεις του νομοθέτη λειτουργεί ως χώρος περιθωριοποίησης, απόρριψης και ως μηχανισμός ώθησης στο κέντρο του κοινωνικού αποκλεισμού και της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο κοινωνικός στιγματισμός όσων έχουν καταδικαστεί είναι έντονος και επιδρά καταλυτικά στο κοινωνικό περιβάλλον (στενότερο και ευρύτερο) αλλά και στις προσπάθειές τους για κοινωνική επανένταξη και επαγγελματική αποκατάσταση. Τα κοινά χαρακτηριστικά της ομάδας των εκπαιδευομένων στα καταστήματα κράτησης είναι: 1. Η ιδρυματοποίηση [ζουν για σημαντικό χρονικό διάστημα στην «κοινωνία» της φυλακής με διάφορες στέρσεις: ελευθερίας, αγαθών και υπηρεσιών, σεξουαλική στέρηση, στέρηση αυτονομίας, ασφάλειας (Sykes, 1958)] 2. Έλλειψη βασικών κοινωνικών δεξιοτήτων 3. Χαμηλό επαγγελματικό προφίλ 4. Έλλειψη ευκαιριών εκπαίδευσης και απασχόλησης.

Στην περίπτωση του σωφρονιστικού καταστήματος Δομοκού και σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης και διαφάνειας η πληρότητα είναι 97,17% με 577 κρατούμενους άνδρες ενώ υπάρχει δυνατότητα 600 ατόμων. Δεν υπάρχει περιθώριο

διαχωρισμού των κρατούμενων (συνύπαρξη ομοεθνών και αλλοδαπών, κρατούμενων με μεγάλες ποινές, υπόδικων), παρατηρείται έλλειψη μόνιμου ιατρικού προσωπικού και κοινωνικών λειτουργών.

2.4. Τα ΣΔΕ Φυλακών

«Εκεί που ανοίγει ένα σχολείο, κλείνει μια φυλακή», έλεγε ο Βίκτορ Ουγκώ. Τι γίνεται όμως όταν μέσα σε μια φυλακή ανοίγει ένα σχολείο;

Το πρόγραμμα των ΣΔΕ ξεκίνησε να υλοποιείται το 2004 σε σωφρονιστικά καταστήματα (ΣΔΕΦ), με το πρώτο σχολείο να λειτουργεί πιλοτικά στη Λάρισα. Από το 2015 έως σήμερα έχουν δημιουργηθεί τέσσερα νέα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας στις φυλακές Κέρκυρας, Χανίων, Νιγρίτας, Μαλανδρινού, και ένα παράρτημα ΣΔΕ στο Νοσοκομείο Κρατούμενων Κορυδαλλού, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του υπουργείου Δικαιοσύνης. Παράλληλα επαναλειτούργησε το ΣΔΕ στη φυλακή Δομοκού - μια φυλακή τύπου Γ' (που καταργήθηκε το 2015). Με τη λειτουργία των ΣΔΕΦ οι ενήλικοι κρατούμενοι που δεν έχουν ολοκληρώσει τη φοίτησή τους στο Γυμνάσιο μπορούν να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες, όπως και απολυτήριο αντίστοιχο με αυτό του Γυμνασίου. Η συμμετοχή στα ΣΔΕΦ βοηθάει στον ευεργετικό υπολογισμό της ποινής και έτσι κάθε μέρα στο σχολείο ισοδυναμεί με 2 μέρες ποινής. Τα ΣΔΕΦ διαφοροποιούνται από τα ΣΔΕ εκτός φυλακών ως προς: α) την ομάδα στόχου, β) το κτίριο που βρίσκεται εντός φυλακών, γ) τις ελευθερίες που υπάρχουν για τους μη κρατούμενους, δ) τη μη δυνατότητα μετακίνησης, ε) την ολιστική προσέγγιση των εκπαιδευομένων και την ανάγκη συνεργασίας με υπηρεσίες της φυλακής, στ) την επιδίωξη συνεργασιών με ερευνητές του πεδίου, ζ) το ασφυκτικό περιβάλλον, η) την αναγκαιότητα επιμόρφωσης των εκπαιδευτών (ΙΝΕΔΙΒΙΜ, 2016). οι στατιστικές αποστομώνουν: 72% των αποφυλακισθέντων επανέρχονται στην φυλακή.

3. Οι εκπαιδευτές των ΣΔΕΦ

Ο εκπαιδευτής ενηλίκων των ΣΔΕ διαφοροποιείται σημαντικά από εκείνον της τυπικής εκπαίδευσης. Πέρα από την επιστημονική κατάρτιση του εκπαιδευτή που θεωρείται δεδομένη, οι προσωπικές ικανότητες και δεξιότητες του διαμορφώνουν τις διαπροσωπικές του σχέσεις, επιτρέποντας του την κοινωνική επαφή, την ώθηση αλλά και την έμπνευση καθώς και την εξοικείωση με τους άλλους (Coleman, 1998, σ.169). Οι καινοτόμοι μέθοδοι διδασκαλίας που ακολουθούνται στα ΣΔΕ δεν στοχεύουν αποκλειστικά στον κριτικό γραμματισμό και την ολιστική μάθηση αλλά επιτρέπουν την διαφοροποίηση της δεύτερης αυτής ευκαιρίας από την τραυματική εμπειρία που είχαν πολλοί από τους εκπαιδευόμενους στο τυπικό σχολείο, στηρίζοντας ταυτόχρονα την πορεία τους προς την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης.

Οι εκπαιδευτές των ΣΔΕΦ έρχονται αντιμέτωποι με αρκετά «επιβαρυντικά» χαρακτηριστικά των έγκλειστων εκπαιδευόμενων. Προηγούμενη σχολική αποτυχία και αρνητικές εμπειρίες από το εκπαιδευτικό σύστημα, προβληματικά οικογενειακά και κοινωνικά περιβάλλοντα, μαθησιακές δυσκολίες ήδη διαμορφωμένες αντιλήψεις, χρήση εθιστικών ουσιών, ψυχικές διαταραχές σε μεγάλο ποσοστό και γενικότερα ισχυρή παραβατική συμπεριφορά που οδήγησε τα άτομα αυτά στη φυλακή, είναι κάποια από τα συνηθέστερα στοιχεία που έχει να αντιμετωπίσει ο εκπαιδευτής σε κάποιο σωφρονιστικό ίδρυμα (Παρασκευή Αλεξάνδρου, *εφημερίδα Αυγή 31 Ιουλίου 2016*). Επιπλέον έχει να αντιμετωπίσει την ετερογένεια του προς εκπαίδευση πληθυσμού των φυλακών. Μέσα από την επαφή με τους εκπαιδευόμενους της φυλακής επισημαίνονται διαφορές που αφορούν τον τρόπο ζωής, το είδος της οικογένειας, την εθνική, τη θρησκευτική καταγωγή, τις γνωστικές ικανότητες, τα ενδιαφέροντα, τις κλίσεις, την ηλικία, τη φυσική κατάσταση, την υγεία, κλπ. Στην περίπτωση του σωφρονιστικού καταστήματος Δομοκού και σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης και Διαφάνειας η πληρότητα είναι 97,17% με 577 κρατούμενους άνδρες ενώ υπάρχει δυνατότητα 600 ατόμων. Δεν υπάρχει περιθώριο

διαχωρισμού των κρατούμενων (συνύπαρξη ομοεθνών και αλλοδαπών, κρατούμενων με μεγάλες ποινές, υπόδικων), παρατηρείται έλλειψη μόνιμου ιατρικού προσωπικού και κοινωνικών λειτουργών. Η πλειοψηφία των εκπαιδευομένων είναι αλλοδαποί, με ελλιπέστατες προφορικές και γραπτές γλωσσικές ικανότητες αναφορικά με την ελληνική γλώσσα.

Ο εκπαιδευτής ενηλίκων υπό αυτές τι συνθήκες καλείται να εφαρμόσει μεθόδους και να χρησιμοποιήσει υλικό προσαρμοσμένα στις ανάγκες των έγκλειστων εκπαιδευόμενων. Απαραίτητα προϋπόθεση είναι να έχει γίνει η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών. Με βάση την ψυχολογική προσέγγιση και σύμφωνα με τον Maslow οι ανάγκες μπορούν να ταξινομηθούν και να ιεραρχηθούν συμβάλλοντας έτσι στην σύνδεση των εκπαιδευτικών αναγκών με άλλες σημαντικές ανάγκες (ανθρώπινες και κοινωνικές).

Η ευελιξία του εκπαιδευτή στο ΣΔΕΦ επιβάλλεται αφού η διαχείριση των ετερογενών μαθησιακών ομάδων πρέπει να διδαχθεί και να ενισχυθεί. Σημαντική είναι στην κατεύθυνση αυτή η «αξιοποίηση» των τροφίμων με υψηλότερο επίπεδο γνώσεων ώστε να υποστηριχθούν οι πιο αδύναμοι εκπαιδευόμενοι.(ένα είδος «αλληλοδιδασκτικής» μεθόδου). Η διαμορφωτική αξιολόγηση είναι απαραίτητο να γίνεται από τον εκπαιδευτή παράλληλα με τον αναστοχασμό ώστε να ασκείται μια θετική επίδραση στην καθημερινότητα των τροφίμων εντός και εκτός της «σχολικής τάξης», ενισχύοντας τα κίνητρα και βελτιώνοντας το εκπαιδευτικό κλίμα στη διάρκεια του μαθήματος.

Η καλλιέργεια του θετικού κλίματος μέσα στην τάξη είναι ιδιαίτερα λεπτό θέμα αφού έχουμε να κάνουμε με παραβατικούς που είναι εύκολο να αναπτύξουν αντιπαλότητα και να οδηγηθούν σε σύγκρουση λόγω διαφορετικού πολιτισμικού, κοινωνικού, εθνικού και θρησκευτικού υπόβαθρου. Ο εκπαιδευτής ενηλίκων μέσα στις φυλακές εφαρμόζει όσον αφορά τη μαθησιακή διαδικασία αυτά που η επιστημονική του κατάρτιση του επιτρέπει έχοντας πάντα στο πίσω μέρος του μυαλού του ότι αυτοί οι άνθρωποι μπορεί να βρίσκονται σε διαφορετικό στάδιο εγκλεισμού, και δεν βιώνουν με τον ίδιο τρόπο τις συνέπειες. Ο εκπαιδευτής ενηλίκων είναι για αυτούς ο δίαυλος επικοινωνίας με τον έξω κόσμο, ο άνθρωπος που θα σεβαστεί την άποψή τους, θα τους ρωτήσει γι'αυτή, δεν θα

τους αντιμετωπίσει με απαξίωση και θα τους «εμψυχώσει» στην προσπάθεια που καταβάλλουν. Η εκπαίδευση που παρέχεται πρέπει να είναι κυρίως συμβουλευτική και συμμετοχική. Τα προβλήματα είναι πολλά. Η ξαφνική και απροετοίμαστη αποχώρηση από τη φυλακή λόγω δικών που εκκρεμούν ή λόγω μεταγωγών δυσχεραίνουν την όλη προσπάθεια επηρεάζοντας τη συμπεριφορά μάθησης και τα κίνητρα αυτής.

Ο εκπαιδευτής ενηλίκων μπαίνει στη φυλακή κουβαλώντας ένα σύνολο εμπειριών και ένα δικό του αξιακό κώδικα. Όσο πιο γρήγορα αντιληφθεί τους κανόνες της φυλακής, τους στόχους και τους σκοπούς των εκπαιδευτικών προγραμμάτων μέσα στα σωφρονιστικά καταστήματα τόσο πιο γρήγορα θα υλοποιήσει αυτό για το οποίο προσλήφθηκε και καταρτίστηκε. Δεν μπορούν όλοι να το διαχειριστούν το ίδιο και ποτέ δεν μπορεί να είναι κανείς σίγουρος ότι είναι «πετυχημένος» γιατί αρκεί μία σπίθα να δυναμιτίσει την προσπάθεια μίας ολόκληρης χρονιάς. Ένας εκπαιδευτικός του δημόσιου σχολείου που δεν έχει καμία επαφή με την εκπαίδευση ενηλίκων και απλά βρήκε «μία θέση» να αποσπαστεί δεν θα μπορέσει να προσφέρει το ελάχιστο σε ένα ΣΔΕΦ.

Τον εκπαιδευτή δεν τον ενδιαφέρει η αιτία της φυλάκισης ή το ύψος της ποινής. Τον ενδιαφέρει να σπείρει τον σπόρο της αναζήτησης, της γνώσης, της παιδείας που θα συμβάλλει στον σωφρονισμό του έγκλειστου, κατά το δυνατό, και θα τον οδηγήσει να συλλογιστεί ότι υπάρχει και άλλος τρόπος σκέψης και δράσης εκτός από αυτόν που ακολούθησε ως τώρα. Υπό αυτό το πρίσμα τα βασικά στοιχεία ενός εκπαιδευτή ενηλίκων σε σωφρονιστικό κατάστημα είναι η ενσυναίσθηση, η εμψύχωση, η συλλογικότητα. Πιθανόν η παρουσία των έγκλειστων στο σχολείο να λειτουργεί γι' αυτούς σαν «ψυχοθεραπεία» και μία ευκαιρία για διάκριση και έπαινο που μάλλον έχει λείψει από τη ζωή τους. Ο Κόκκος (2005β,σελ17) παρατηρεί: «αυτό δεν σημαίνει ότι οι εκπαιδευτές ενηλίκων δρουν ως ψυχοθεραπευτές, σημαίνει όμως ότι είναι εκπαιδευόμενοι και βαθιά ευαισθητοποιημένοι στις διεργασίες με τις οποίες μετασχηματίζονται οι αξίες, οι πεποιθήσεις και τα συναισθήματα». Σε όλη τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διεργασίας ο στόχος θα πρέπει να είναι η ενθάρρυνση των κρατουμένων ως προς την ενεργή συμμετοχή.(Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Εκπαίδευση στις φυλακές, No R (89) 12. Για τον λόγο αυτό αξιοποιήθηκαν απλές και λειτουργικές εκπαιδευτικές τεχνικές που στηρίζονται στην βιωματική εμπειρία και δημιουργούν κίνητρα ενεργητικής συμμετοχής στη μαθησιακή διαδικασία όπως : ο καταγιγισμός ιδεών, η συζήτηση, η εργασία σε ομάδες, το παιχνίδι ρόλων. Αξιοποιήθηκε η μέθοδος project που λειτούργησε «απελευθερωτικά» για τους εκπαιδευόμενους, αφού επέτρεψε την ανάληψη πρωτοβουλίας εκ μέρους των εκπαιδευομένων, προϋποθέτοντας την ανακαλυπτική μάθηση, την ομαδική εργασία, την επέκταση της εργασίας πέρα από τη μία διδακτική ώρα, την τελική παρουσίασή της και την αλλαγή του ρόλου του εκπαιδευτή από κύριου καθοδηγητή σε συντονιστή και εμψυχωτή της διαδικασίας.

3.1. Εκπαιδευτικές μέθοδοι - τεχνικές

Το πρώτο μέρος βασικών αρχών- μεθόδων για μια προοδευτική εκπαίδευση μέσα στη φυλακή σύμφωνα με τον Freire (1970) είναι το εξής

- Η διδασκαλία απαιτεί ακριβείς μεθόδους, οι οποίες δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια κριτική και αναστοχαστική διδασκαλία. Αυτό δεν απαιτεί από τον εκπαιδευτή μόνο εμπειρία, προκειμένου να μεταδώσει τη γνώση, αλλά επίσης και ένα «σωστό» και υπεύθυνο τρόπο σκέψης, που αφορά τη διδασκαλία μέσα στη φυλακή.
- Η διδασκαλία απαιτεί αισθητική και ηθική. Ο άνθρωπος ως «ιστορικό και κοινωνικό ον» εξελίχθηκε και σε «ηθικό ον». «Η ζωή έξω από μια τέτοια ηθική είναι αδιανόητη. Γι αυτό, η διδασκαλία μέσα στη φυλακή δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την ηθική μόρφωση του εκπαιδευόμενου. Η παιδεία είναι κυριολεκτικά μόρφωση».
- Η διδασκαλία απαιτεί τη μεταφορά του λόγου μέσα από παραδείγματα. Η αξιόπιστη διδασκαλία απαιτεί και αξιόπιστη δράση. Τα λόγια και οι πράξεις δεν πρέπει να έρχονται σε αντίφαση. Η σύζευξη της σκέψης και της πράξης του εκπαιδευτή οδηγούν σε συμφωνία και

επιδρούν ως πρότυπο για τον εκπαιδευόμενο. Η διδασκαλία είναι ριψοκίνδυνη, απαιτεί να αναγνωρίσει κανείς το καινούριο και να απέχει από κάθε είδους διάκριση. Το καινούριο δεν είναι απλά σωστό ή καλό μόνο και μόνο γιατί είναι καινούριο. Εξίσου και το παλιό δεν είναι απλά σωστό ή καλό μόνο και μόνο γιατί είναι παλιό. Και το παλιό και το καινούριο χρειάζονται κριτικό έλεγχο. Εδώ ο Freire αρνείται κάθε είδους διάκριση. «Η σωστή σκέψη είναι διαλογική και όχι ανταγωνιστική». «Η κατανόηση είναι ταυτόχρονα πληροφορία και επικοινωνία».

- Η διδασκαλία απαιτεί κριτικό αναστοχασμό της πράξης. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει μέσα από τη διαρκή επιμόρφωση να γίνεται αναστοχασμός και να ελέγχονται τόσο η καινούρια αποκτηθείσα γνώση, όσο και ο τρόπος διδασκαλίας. «Η κριτική επανεξέταση της πρακτικής του σήμερα ή του χθες μπορεί να επιφέρει βελτίωση στη μελλοντική πρακτική».

Από αυτό ο Freire συμπεραίνει την αναγκαιότητα για αντίσταση απέναντι στην αδικία και την καταπίεση. Οι πολιτικές και παιδαγωγικές δράσεις βασίζονται στην εξής γνώση: «Η αλλαγή είναι δύσκολη αλλά εφικτή». Εδώ θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η γνώση, που βασίζεται στην εμπειρία καταπιεσμένων και αδικημένων ομάδων. Για την κατανόηση του παρόντος ο Freire καθιέρωσε τον όρο «διαβάζω τον κόσμο». Το «διάβασμα του κόσμου» προηγείται πάντα από το «διάβασμα των λόγων». Η τέχνη του να θέτει κανείς σε εφαρμογή τις αλλαγές, στηρίζεται στην ικανότητα να μπορεί να «διαβάσει το λόγο» στον κόσμο των κατατρεγμένων. Για τα ΣΔΕΦ θα πρέπει να σημειωθεί ότι αφορά σχολεία που το μεγαλύτερο μέρος των σπουδαστών είναι άτομα που αισθάνονται ότι έχουν αδικηθεί.

Οι βασικές εκπαιδευτικές τεχνικές συμμετοχικής εκπαίδευσης είναι οι παρακάτω (Κόκκος κ.συν, 2008):

- **Μελέτη περίπτωσης.** Η μελέτη περίπτωσης έχει ως στόχο να αναπτύξει την ικανότητα των εκπαιδευόμενων να προσφέρουν συμβουλευτική υποστήριξη προς τρίτους αλλά και να επιλύουν πολύπλοκα προβλήματα. Στη περίπτωση αυτή υπάρχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί ο εκπαιδευόμενος να μπει μέσα στην καρδιά μιας περίπτωσης, να την βιώσει και μέσω των δικών τους εμπειριών να προσφέρουν τις συμβουλές τους. Βέβαια υπάρχει πάντα η αδυναμία ότι μπορεί η μελέτη περίπτωσης να μην ταιριάζει πάντα με το προφίλ του ή να του επιφέρει κάποιες αρνητικές εμπειρίες. Οπότε θα πρέπει να υπάρχει προσοχή ως προς την κατάρτιση των μελετών περίπτωσης (Bryman, 2004).
- **Προσομοίωση και παίξιμο ρόλων.** Η προσομοίωση αποτελεί ένα είδος παιχνιδιού ρόλων με την διαφορά ότι οι εκπαιδευόμενοι δεν εισέρχονται σε μία 'θεατρική παράσταση', ούτε υποδύονται κάποια πρόσωπα όπως στο παίξιμο ρόλων, αλλά συμμετέχουν σε μία ρεαλιστική κατάσταση προσπαθώντας να σκεφτούν όπως θα σκεφτόντουσαν τα πραγματικά πρόσωπα σαν να ήταν π.χ. στελέχη επιχειρήσεων ή μηχανικοί υπολογιστών (Κόκκος κ.συν, 2008, σελ.46). Από την άλλη μεριά το παίξιμο ρόλων είναι σαν μία θεατρική παράσταση όπου οι εμπλεκόμενοι παίρνουν διαφορετικούς ρόλους. Είναι μια προσέγγιση που σίγουρα εμπλέκει τον εκπαιδευόμενο με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορέσει να έχει ενεργή συμμετοχή και να μπορέσει να δοκιμάσει το πώς θα μπορέσει να εφαρμόσει αυτά που έμαθε στην πράξη.
- **Ερωτήσεις – Απαντήσεις και συζήτηση.** Αποτελούν δύο πολύ συγγενικές εκπαιδευτικές τεχνικές. Η συζήτηση χρησιμοποιείται για τη συστηματική επεξεργασία ενός ζητήματος, συνεπώς ο εκπαιδευτής έχει προσχεδιάσει μία σειρά ερωτήσεων ενώ οι ερωτήσεις-απαντήσεις εφαρμόζονται πιο αυθόρμητα και δεν εξετάζουν το ζήτημα τόσο εξαντλητικά όσο η συζήτηση. Συχνά οι ερωτήσεις-απαντήσεις πραγματοποιούνται απρόβλεπτα με την μορφή αυτοσχεδιασμού, εφόσον ο εκπαιδευτής έχει και την ανάλογη έμπνευση (Κόκκος κ.συν, 2008, σελ.50). Με τον τρόπο αυτό μπορεί ο εκπαιδευτής να δώσει διευκρινίσεις σε ιδιαίτερα σημαντικά ζητήματα αλλά και να δείξει το πόσο τον ενδιαφέρει το να υπάρχει ενεργή εμπλοκή των μαθητευόμενων αλλά και οι

σπουδαστές να μπορέσουν να λύσουν τις απορίες τους αλλά και να έχουν μια ενεργή συμμετοχή στην δημιουργία γνώσεων.

- **Καταιγισμός ιδεών (brainstorming).** Πρόκειται για μία ιδιαίτερη συμμετοχική τεχνική μιας και επιτρέπει στους εκπαιδευόμενους να εκφράσουν ελεύθερα τις ιδέες τους και να εξερευνήσουν τις δικές τους δυνάμεις και διαστάσεις των μελετημένων ζητημάτων. Με αυτό τον τρόπο αυξάνεται και η εμπλοκή των εκπαιδευόμενων στη διαδικασία της μάθησης (Κόκκος και συν, 2008 σελ.53).

- **Ομάδες Εργασίας.** Πολλοί την χαρακτηρίζουν ως τον ακρογωνιαίο λίθο της εκπαίδευσης ενηλίκων. Μέσα στην διαδικασία ο καθένας εκθέτει την εμπειρία του και την μοιράζεται μαζί τους. Η ομάδα προβαίνει σε μία σειρά δραστηριοτήτων που οι εμπλεκόμενοι αναπτύσσουν κριτική σκέψη καθώς και αποτελεσματική προσέγγιση του γνωστικού αντικειμένου. (Κόκκος κ. συν, 2008, σελ. 54).

- **Πρακτική άσκηση.** Η πρακτική άσκηση θεωρείται κάθε μορφή ατομικής ή συλλογική εργασίας που πραγματοποιείται στο πλαίσιο μίας διδακτικής ενότητας και έχει ως στόχο το να μάθουν οι εκπαιδευόμενοι μέσω της πράξης (Κόκκος κ. συν. 2008, σελ.58).

- **Λύση προβλήματος.** Η συγκεκριμένη τεχνική αποτελεί μία εκτεταμένη μελέτη περίπτωσης και συνδυάζεται με την προσομοίωση και άλλες τεχνικές. Η βασική διαφορά όμως με τις άλλες τεχνικές είναι ότι επικεντρώνεται στην παρουσίαση ενός πραγματικού ή υποθετικού προβλήματος, εμπλέκει τους εκπαιδευμένους στην ανάλυση του και στην αναζήτηση λύσεων και τους ωθεί στο τέλος να επεξεργαστούν τρόπους εφαρμογής της λύσης (Κόκκος κ.συν, 2008, σελ.59).

Ένα σημαντικό κριτήριο για την επιλογή των πιο κατάλληλων εκπαιδευτικών τεχνικών είναι τα ιδιαίτερα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευόμενων (Ανάγνου, 2006). Αυτό σημαίνει ότι η έννοια της εκπαίδευσης δεν είναι η μετάδοση γνώσεων όσο η κοινωνική αυτονομία του ατόμου. Ο Freire (1970) χαρακτηρίζει τους εκπαιδευτές «αναζητητές της περιπέτειας», οι οποίοι θα πρέπει να είναι πάντα ανοιχτοί στο καινούριο, «τόσο σε σχέση με τον εαυτό τους όσο και σε σχέση με τους άλλους». Ταυτόχρονα μας παραπέμπει στην ανθρώπινη ατέλεια, και – σε αντίθεση με τον κόσμο των ζώων – στη μοναδικότητα που έχει ο άνθρωπος να κατανοεί την ίδια του την ύπαρξη. Οι άνθρωποι προβάλλονται με τη γλώσσα, με τη δράση τους απέναντι στον κόσμο που τους περιβάλλει και έτσι φέρουν ευθύνη για τις αποφάσεις και τις πράξεις τους. Ο Freire (1970) βγάζει από όλα αυτά το συμπέρασμα, ότι η πράξη της διδασκαλίας είναι αναπόσπαστα δεμένη με μια ηθική διάσταση.

3.2. Το Σωφρονιστικό κατάστημα Δομοκού

Σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης και Διαφάνειας η πληρότητα είναι 97,17% με 577 κρατούμενους άνδρες ενώ υπάρχει δυνατότητα 600 ατόμων.

Δεν υπάρχει περιθώριο διαχωρισμού των κρατουμένων (συνύπαρξη ομοεθνών και αλλοδαπών, κρατούμενων με μεγάλες ποινές, υπόδικων), παρατηρείται έλλειψη μόνιμου ιατρικού προσωπικού και κοινωνικών λειτουργών.

Στο ΣΔΕΦ Δομοκού η πλειονοψηφία των εκπαιδευομένων είναι αλλοδαποί, με ελλιπέστατες προφορικές και γραπτές γλωσσικές ικανότητες αναφορικά με την ελληνική γλώσσα καθιστώντας δύσκολο και το έργο των εκπαιδευτών των υπόλοιπων γραμματισμών. Με τη μέθοδο project τα αρνητικά συναισθήματα καταγράφηκαν καιμέσα από τη μαθησιακή διαδικασία όλης της χρονιάς σταδιακά μετατράπηκαν σε θετικά και αποτυπώθηκαν και πάλι.

Εικόνα 1: Το Project των εκπαιδευομένων του ΣΔΕΦ Δομοκού

Με τη συζήτηση που γίνεται στις ομάδες καταγράφονται μερικές απαντήσεις από τις πλευρές που οι εκπαιδευόμενοι αποδέχονται ότι υπάρχουν στον εαυτό τους – πρώτα το αρνητικό χαρακτηριστικό, στη συνέχεια η φωτεινή πλευρά:

Παραδείγματα:

- Να μη πεθάνω μέσα στη φυλακή->με κρατάει στη ζωή η οικογένεια.
- Κατανόηση -> Βλέπε - Άκου – Σώπα.
- Φόβος αποτυχίας->Δεύτερη ευκαιρία στη ζωή.
- Ανασφάλεια-> Να αλλάξω σελίδα στη ζωή μου.
- Έγινε ένα λάθος->Κατανόηση δικαιοσύνης.
- Έλλειψη οικογένειας-> Μεγαλύτερη αγάπη στην οικογένεια μου.
- Φόβος να μην βρείς την οικογένειά σου->Εκτίμηση την σπουδαιότητα της οικογένειας.
- Δύσκολη συγκατοίκηση στη φυλακή-> Υπομονή.

4. Συμπεράσματα

Ο κύριος ρόλος του εκπαιδευτή των ΣΔΕΦ είναι να κοινωνικοποιήσει τον κρατούμενο, να τον δεσμεύσει, να βελτιώσει την καθημερινή προοπτική του, να του δώσει ένα άνοιγμα, μία συνέχεια. Αν επιθυμεί να αναπτύξει στο μέγιστο την αυτονομία και την υπευθυνότητα, προσπαθεί να ενεργοποιήσει όσο το δυνατόν περισσότερο τα μέλη της ομάδας. Αξιοποιώντας λοιπόν τις γνώσεις του, την εμπειρία του, την προσωπικότητά του, ο εκπαιδευτής μπορεί να συντελέσει στην ουσιαστική υλοποίηση της διδασκαλίας μέσα στην φυλακή.

4.1. Προτάσεις

Ο Εκπαιδευτής πρέπει να έχει ασφαλιστικές δικλίδες για να προστατεύει τον εαυτό του από το στρες και τον κίνδυνο της εξουθένωσης που συνεπάγεται η δουλειά στο δύσκολο πλαίσιο των φυλακών. Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να εμφανιστεί ψυχοσωματικά συμπτώματα, π.χ αϋπνίες, στομαχόπονους, πονοκεφάλους.

Θα πρέπει να ζητάει και να αξιοποιηθεί κάθε πηγή υποστήριξης που υπάρχει στο εργασιακό του πλαίσιο και κυρίως να μην διστάζει να συζητά με τους υπευθύνους εποπτείας και συναδέλφους τα θέματα που προκύπτουν.

➤ Ο εκπαιδευτής ενηλίκων επιβάλλεται :

-Να μη λειτουργεί στερεοτυπικά και σύμφωνα με τις προκατασκευασμένες εικόνες που έχει διαμορφώσει σε σχέση με τους εκπαιδευομένους.

- Να αναγνωρίζει και να σέβεται την αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα των κρατουμένων.
- Να αντιλαμβάνεται τη συχνή-ετερογένεια της ομάδας.
- Να χρησιμοποιεί λόγο απλό και κατανοητό.
- Να ακούει με προσοχή το λόγο των κρατουμένων.

➤ Βασικά στοιχεία ενός εκπαιδευτή ενηλίκων σε σωφρονιστικό κατάστημα είναι:

- η ενσυναίσθηση,
- η εμπύχωση,
- η συλλογικότητα
- ο μετασχηματισμός

Κλείνοντας σημειώνεται ότι πρέπει να διαθέτει ικανότητα ανάπτυξης διαλόγου στην ομάδα και αξιοποίησης στοιχείων από την καθημερινότητα που θα ενδιέφεραν τους φυλακισμένους, χωρίς όμως προσωπικές αναφορές και κριτική διάθεση απέναντι σε όσα λέγονται.

Βιβλιογραφία

- Allen, J. P. (1988). *Administering Quality Education in an Adult Correctional Facility*. Community Service Catalyst.
- Bryman, A. (2004). *Social Research*. 2nd Edition, New York: Oxford University Press.
- Cross, K.P. (1992). *Adults as learners: Increasing Participation and Facilitating Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum.
- Goleman, D. (1998) *The emotional intelligence of leaders*.
- Harlow, C.W. (2003). *Education and Correctional Population, US Department of Justice. Bureau of Justice Statistics*. Washington, DC: 2003. NCJ 195670.
- Kett, M. (1995). *Survey of prisoners' attitudes to education. Wheatfield Place of Detention*. Unpublished report.
- Parker, E.A. (1990). The Social-Psychological Impact of a College Education on the Prison Inmate. *Journal of Correctional Education*, 41(3), 140–146.
- Sykes, M. (1958). *The Society of Captives A Study of a Maximum Security Prison*.
- Ανάγνου, Ε. (2006). *Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Εμπειρική έρευνα βασισμένη στις απόψεις των διευθυντών τους*. Διπλωματική Εργασία. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πάτρας.
- Βεργίδης, Δ. (2003). *Εκπαίδευση ενηλίκων: Συμβολή στην εξειδίκευση στελεχών και εκπαιδευτών*.
- Καγιαβή, Μ. (2008). *Σεμινάριο Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών και Εθελοντών, δίκτυο*. Γ.Ζουγανέλης.
- Κόκκος, Α. (2005). Εκπαίδευση ενηλίκων και κοινωνικές δεξιότητες. *Στα Πρακτικά του 2^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου*, 16-18 Δεκεμβρίου 2005, Εθνικό Κέντρο έρευνας Φυσικών επιστημών, Δημόκριτος, Αττική.
- Κόκκος, Α. (2008). *Εισαγωγή στην Εκπαίδευση Ενηλίκων – Τόμος Α Θεωρητικές Προσεγγίσεις ΠΑΤΡΑ: ΕΑΠ*.
- Πρόγραμμα Εκπαίδευσης εκπαιδευτών, Εκπαιδευτικό υλικό για τους εκπαιδευτές Θεωρητικής κατάρτισης, Τόμος Β*.